

ESERİ GÜNÜMÜZE ULAŞAN İLK SİYER MÜELLİFİ İBN İSHÂK'IN GÜVENİLİRLİĞİ

Dr. Mithat ESER
Aksaray İl Müftülüğü

ÖZET

Hız. Peygamber'in hayatını ele alan kitaplardan en önemlisi hiç kuşkusuz İbn İshak'ın Sîreti'dir. Bunun sebebi onun elimizde mevcut ilk sîret kitabı olması ve pek çok sîret kitabının ondan nakillerde bulunmasıdır. Bu kitabın müellifi İbn İshak ise hakkında lehte ve aleyhte çok söz söylenen bir kişidir. Bu sebeple bu makalede İbn İshak'ın güvenilirliği söz konusu edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İbn İshak, sîret.

ABSTRACT

Reliability of Ibn Ishaq, the First Author whose Work has Come down to us

The most important sources of the Prophet Muhammad life is Ibn Ishaq's Sira. The reason for this is that it is the first sira book we have in our time and many sira books have narrated from it. The author of the book, Ibn Ishaq, is a disputed person. For this reason, Ibn Ishaq's reliability has been examined in this article.

Key Words: Ibn Ishaq, Sira.

Pratik olarak İslamî yaşantımızda olmazsa olmaz olan Hz. Peygamber, herkesin aynı âyetten farklı farklı yorumlar yaparak değişik İslamlar ortaya koymalarını önlemekte, tek bir İslam'ın ortaya koyulmasının garantörlüğünü yapmaktadır. Aksi takdirde salât kelimesinin bir manasının da dua olduğunu söyleyen, bu sebeple elleri açıp dua etmekle salâtı ikame emrinin yerine geleceğini söyleyen bir kişi, "Âyetten ben bunu anlıyorum." demekle mazur olacaktır. Bu sebeple Kuran'ın görelî anlamlarını gerektiğinde kesen, bu anlamıyla biz Müslümanlara örneklik teşkil eden Rasulullah'ın hayatını bilmek Müslüman için bir zorunluluktur. Âyetleri anlamamızda bize altyapı sağlayan, onları doğru anlamamızda bize yardımcı olan hadisler ve hadislerin birleştirilmesiyle elde edilen sîret bizim için büyük bir önem taşımaktadır.

Nitekim tarihte sîret o kadar önem arz etmiştir ki daha ilk dönemlerde sîret kitapları yazılmış, hatta bu sahada en meşhur eser olan İbn İshâk'ın Megâzî'si ile insanların çok meşgul olmaları sebebiyle insanları megâzîden kurtarıp hadis-

lere teşvik için hadis uydurma yoluna bile gidilmiştir.¹ “İsnadı olmayan üç şeyden biri olan megâzînin”² elimizdeki öncüsü durumunda bulunan, “o günden bu güne bu konuyla ilgilenen herkesin dayanmak zorunda olduğu”³ İbn İshâk’ın Sireti büyük bir önemi hâizdir. Hakkında lehte ve aleyhte ifadeler kullanılan İbn İshâk’ın güvenilirliği, hiç şüphesiz onun eseriyle de alakalıdır. Bu sebeple bu makalede kısaca hayatı arz edildikten sonra, Muhammed b. İshâk’ın güvenilirliği ele alınacaktır.

1. İBN İSHÂK’IN HAYATI

Tam ismi, Muhammed b. İshâk b. Yesâr’dır. Kays b. Mahreme b. Muttalib b. Abdi Menâf’ın kölesidir.⁴ Dedesi Yesâr Aynu’t-Temr’den (Küfe’nin batısında Enbâr’a yakın bir belde) esir olarak gelmiştir.⁵ Irak’tan Medine’ye getirilen ilk esirdir.⁶ Hâlid b. Velîd, Aynu’t-Temr Kilisesi’nde Kisra’nın elinde rehin bulunan Arap çocuklarını bulunca onları Şam’a ve Irak’a dağıtmıştır. Ensâb bilgini el-Kelbî’nin dedesi ve el-Megâzî kitabının yazarı Muhammed b. İshâk’ın dedesi bunlardandır.⁷ Hâlid b. Velîd’in Yesâr’ı Aynu’t-Temr’den esir aldığı da rivayet edilmektedir.⁸ Yesâr’ın babasının ismi ise genel kabule göre Hıyar olmakla birlikte, onun Kûsân’ın oğlu olduğu da rivayet edilmiştir.⁹ Hatîb Bağdâdî’nin “Yesâr’ın değil de onun babası Hıyâr’ın İbn Mahreme’nin kölesi olduğu rivayetine”¹⁰ dayanarak Muhammed Hamidullah şunları söylemektedir: “Herhalde bu,

¹ İbnu’s-Salâh, Ebî Amr Osman eş-Şehrazûrî, (643/1245), *Ulûmü’l-Hadîs*, Thk: Nureddin İtr, Medine, 1966, s. 90-91; Süyûtî, Celâlüddîn Abdîrrahmân b. Ebî Bekr, (911/1505), *Tedribü’r-Râvî fî Şerhi Takrîbü’n-Nevevî*, Thk: Abdülvehhâb Abdüllatîf, Medine, 1959, s. 184; Süyûtî, *el-Leâli’l-Mesnûa fî’l-Ehâdisi’n-Nebevî*, (I-II), Mısır, el-Mektebetü’t-Ticâriyyetü’l-Kübrâ, trs., I/227.

² İbn Teymiye, Takiyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm, (728/1327), *el-Mukaddime fî Usûli’t-Tefsîr*, Thk: Adnan Zerzûr, 2. baskı, Beyrut, 1972, s. 59.

³ İbn Hallikân, Muhammed b. Ebî Bekr, (681/1282), *Vefeyâtü’l-A’yân*, (I-IV), Thk: İhsan Abbas, Beyrut, Trs., Dâru’s-Sekâfe, IV/277; İbnu’l-İmâd, Abdülhay el-Hanbelî, (1089/1678), *Şezerâtü’z-Zehab fî Ahbâri Men Zehab*, (I-VIII), byy., Dâru’l-Fikr, 1979, I/230.

⁴ İbn Kuteybe, ed-Dîneverî, (276/889), *el-Meârif*, Thk: Muhammed es-Savî, 2. baskı, Beyrut, 1970, s. 215; İbn Ebî Hâtîm, Ebû Abdurrahmân er-Râzî, (327/938), *Kitâbü’l-Cerh ve’t-Ta’dîl*, (I-IX), Beyrut, 1952, VII/191; el-Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali, (463/1070), *Târîhu Bağdâdî*, (I-XIV), Beyrut, Dâru’l-Kütübî’l-Arabî, trs., I/214; Yakut el-Hamevî, Şihâbüddîn Yakut b. Abdillâh, (626/1228), *Mu’cemü’l-Üdebâ*, (I-XVIII), Thk: Dr. Margahouth-D. Litt, 2. baskı, Mısır, 1930, VI/399; İbn Seyyidî’n-Nâs, (734/1333), *Uyûnu’l-Eser fî Funûni’l-Megâzî ve’s-Şemâilî ve’s-Siyer*, (I-II), Beyrut, Dâru’l-Mârife, trs., I/9; ez-Zehabî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn, (748/1347), *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, (I-XXIII), 3. baskı, Thk: Şuayb Arnâvud-Âli Ebû Zeyd, Beyrut, 1985, V/33; İbn Hacer, Ebu’l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî, (852/1448), *Tehzîbü’t-Tehzîb*, (I-XII), Haydarabâd, 1326, IX/38.

⁵ İbn Sa’d, Muhammed, (230/844), *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, (I-VIII), Beyrut, Dâru Sâdir, trs., VII/321; İbn Kuteybe, age., s. 215; Hatîb el-Bağdâdî, age., I/216; Yakut el-Hamevî, age., VI/399; Zehebî, *A’lâm*, V/33; ez-Ziriklî, Hayruddîn, (1396/1976), *el-A’lâm*, 3. baskı, Beyrut, 1969, VI/252.

⁶ Hatîb el-Bağdâdî, age., I/216; Yakut el-Hamevî, age., VI/399.

⁷ El-Bekrî, Ebû Ubeyd Abdullâh b. Abdilazîz el-Endelûsî, (487/1094), *Mu’cemü Me’stacem*, (I-IV), Thk: Mustafa es-Sekkâ, 3. baskı, Beyrut, 1403, I/319.

⁸ İbn Hallikân, age., IV/276.

⁹ Hatîb el-Bağdâdî, age., I/216; İbn Hallikân, age., IV/276; İbn Seyyidî’n-Nâs, age., I/9; Zehebî, *A’lâm*, V/33; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, IX/38. Söz konusu kaynaklarda bu isim, كوتان - كوتان - كوتان şeklinde üç türlü zabtedilmiştir.

¹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, age., I/216.

en sahih olan görüştür. Çünkü Kûsân Müslüman olup efendisi ona Hıyâr ismini vermiş olabilir. Aynu't-Temr Savaşı, Basra yakınında Hz. Ebûbekir es-Sıddîk'ın halifeliği zamanında 20/641 yılında oldu. Hıyâr'ın o zaman çocuk olması mümkündür. 20/641 yılı civarında oğlu Yesâr, yaklaşık 53/673 yılında torunu İshâk, 85/704 yılı civarında da müellifimiz Muhammed dünyaya gelmiştir.¹¹ Muhammed Hamidullah'ın onun doğum tarihi ile ilgili bize verdiği bu bilgiyi destekleyen herhangi bir rivayete sahip değiliz. Görebildiğimiz kaynaklar içerisinde Muhammed b. İshâk'ın doğum tarihiyle ilgili rakam veren istisna tarihçi Zehebî'dir ve o, müellifimizin doğumunun 80/699 olduğunu ifade etmektedir.¹²

Künyesi Ebû Abdullah veya Ebû Bekir olduğu ifade edilen¹³ Muhammed b. İshâk, Enes b. Mâlik ve Saîd b. Müseyyib'i görmüş;¹⁴ Kasım b. Muhammed b. Ebî Bekir es-Sıddîk, Eban b. Osman b. Affân, Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib, Abdurrahman b. Hüzmüz el-A'rec, Abdullah b. Ömer'in azatlısı Nâfi, İbn Şihâb ez-Zührî gibi birçok zevattan rivayette bulunmuştur. Kendisinden ilim alan ve hadis rivayet eden pek çok âlimden birkaçı şunlardır: Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Sevrî, Şu'be b. Haccâc, Süfyan b. Uyeyne, İbn Ebî Adiy, Ziyad el-Bekkâî, Hammâd b. Zeyd.¹⁵ İbn İshâk, Kûfe'ye geldiğinde Ebû Yusuf'un onun yanındaki bütün megâzî ve siyer bilgilerini almak için çaba harcadığı hatta bu sebeple bir müddet Ebû Hanîfe'nin meclisinden geri kaldığı ifade edilmektedir.¹⁶

İbn İshâk, Medine'de yaşadığı bazı problemler yüzünden¹⁷ 119/737 yılında İskenderiye'ye geldi.¹⁸ Mısır âlimleri, kendisini karşıladığı zaman büyük bir üne sahip olduğu kesindir. Mısırlı bir grup ondan rivayette bulunmuştur.¹⁹ Daha

¹¹ Hamidullah, Muhammed, "Mukaddime" Sîretü İbn İshâk, Konya, 1981, s. ٦٢

¹² Zehebî, *A'lâm*, V/34. Mustafa Fayda da onun doğum tarihini 80/699 olarak verir. "İbn İshâk" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1999, XX/93.

¹³ İbn Sa'd, age., VII/321; el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, (256/995), *et-Târîhu'l-Kebîr*, (I-VIII), 3. baskı, Beyrut, 1987, I/40; İbn Ebî Hâtim, age., VII/191; Hatîb el-Bağdâdî, age., I/214; İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/9; Zehebî, *A'lâm*, V/33; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/38. Mustafa Fayda, onun künyesinin Ebû Bekir olduğuna dair rivayetlerin doğru olmadığını söylemektedir. Agm., XX/93.

¹⁴ İbn Ebî Hâtim, age., VII/191; Hatîb el-Bağdâdî, age., I/214; İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/9; Zehebî, *A'lâm*, V/34.

¹⁵ Zehebî, İbn İshâk'ın rivayette bulunduğu kırk kadar zatın ismini verirken, yaklaşık bir o kadar da kendisinden rivayet eden kişinin ismini verir. *A'lâm*, V/34-35. Muhammed Hamidullah, Johann Fueck'in doktora tezinde İbn İshâk'ın eserleri ve rivayet dinlediği yerler ile ilgili tablosunu bize nakletmektedir. Age., s. ٤٦. Ayrıca bkz. İbn Sa'd, age., VII/321-322; İbn Ebî Hâtim, age., VII/191; Hatîb el-Bağdâdî, age., I/214; Yakut el-Hamevî, age., VI/399; İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/9; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/38; Fayda, agm., XX/94.

¹⁶ El-Kevserî, Muhammed Zâhid, (1371/1952), *Hüsnü't-Tekâdî fî Sîreti'l-İmam Ebî Yusuf el-Kâdî*, Mısır, Dâru'l-Envâr, trs., s. 41.

¹⁷ Kimine göre bu yolculuğun sebebi İmam Mâlik ile İbn İshâk arasındaki problem, kimilerine göre onun kadercilikle suçlanması ve valinin bu sebeple kendisini kamçılattır. Brockelmann, "İbn İshâk" İslam Ansiklopedisi, MEB. 2. baskı, İstanbul, 1968, V/757; Hamidullah, age., s.15; Fayda, agm., XX/94.

¹⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX//44; Zirikî, age., VI/252. 115/733 yılında geldiği de ifade edilmektedir. Hamidullah, age., s. 15.

¹⁹ Hamidullah, age., s. 15.

sonra Kûfe, Maveranünnehir, Rey ve Bağdat'a gelmiş ve ölünceye kadar Bağdat'ta kalmıştır.²⁰

Muhammed İbn İshâk'ın ölüm tarihiyle ilgili kaynaklar genel olarak 150-154 arasında değişen rakamlar vermelerine rağmen,²¹ onun vefat tarihiyle ilgili yaygın olan ve kabul edilen görüşün 151/768 olduğu söylenebilir.²² O, Halife Harun Reşîd'in annesinin medfun bulunmasından dolayı annesinin ismini alan Hayzurân Kabristanı'na gömülmüştür.²³

2. İBN İSHÂK'IN ESERLERİ

İbn İshâk'ın eserleri hakkında bize ilk bilgileri sunan İbn Nedim "Ümevî'nin rivayet ettiği Kitâbü'l-Hulefâ ve İbrahim b. Sad ile Nüfeylî'nin rivayet ettiği Kitâbü's-Sîreti ve'l-Megâzî ve'l-Mebde'" kitaplarını zikreder.²⁴ Aynı bilgileri bize Yakut el-Hamevî de verir fakat o ikinci kitabı Kitâbü's-Siyeri ve'l-Megâzî ve Kitâbü'l-Mebde' diye ayırır.²⁵ Daha sonraları Zirikî ve Kehhâle eserlerinde bize İbn İshâk'ın eserleri olarak şunları kaydederler: "1- Es-Sîretü'n-Nebeviyye 2- Kitâbü'l-Hulefâ 3- Kitâbü'l-Mebde'"²⁶ Muhammed Hamidullah, "Kitâbü'l-Mübtede' ve'l-Meb'as ve'l-Megâzî" diye isimlendirdiği ve neşrettiği İbn İshâk'ın sîretinin tek bir kitap olduğu izlenimi verirken, kitaba yazdığı mukaddimede kitabın ilk yaratılıştan söz eden bir parçasının Avusturya'nın Viyana Kütüphanesi'nde bulunduğunu bize haber verir.²⁷ İbn Hişâm'ın Sîreti'nin muhakkikleri ise "İbn Hişâm'ın eserinden, Taberî'nin sunduğu parçalardan ve diğer İbn İshâk ile ilgili bize ulaşanlardan anlaşılan, İbn İshâk'ın Sîreti'nin Mübtede', Meb'as ve Megâzî olmak üzere üç bölüme ayrıldığıdır." derler ve bunların hangi konuları kapsadığını anlatırlar.²⁸

Bu ihtilafların sebebi, İbn İshâk'ın söz konusu kitabı yazma şekliyle ilgili olsa gerektir. Bu rivayetlere göre, müellifimiz Hîre'ye geldiğinde Ebû Cafer el-Mansûr, kendisinden Hz. Adem'den o güne kadar olan bir kitap yazmasını is-

²⁰ İbn Sa'd, age., VII/322; Yakut el-Hamevî, age., VI/399.

²¹ Et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, (310/922), *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, (I-VIII), Kahire, 1939, VIII/140; Hatîb el-Bağdadî, age., I/232-234; Yakut el-Hamevî, age., VI/399; İbn Hallikân, age., IV/277; Zehebî, *A'lam*, V/55; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/45.

²² İbn Sa'd, age., VII/322; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, I/40; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail, (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (I-XVI), Thk: Muhammed Gâzî-Abdurrahman Ladkî, Beyrut, 1996, IX-X/529; İbnu'l-İmâd, age., I/230.

²³ İbn Sa'd, age., VI/252; Taberî, age., VIII/140; Yakut el-Hamevî, age., VI/399; Zirikî, age., VI/252; İbnu'l-İmâd, age., I/230.

²⁴ İbnu'n-Nedîm, (438/1047), *el-Fihrist*, Nşr: Johannes Roediger-Agust Mueller, Beyrut, (1871'den ofset), Mektebetü Hayyât, s. 92.

²⁵ Yakut el-Hamevî, age., VI/401.

²⁶ Zirikî, age., VI/252; Kehhâle, Ömer Rıza, *Mucemü'l-Müellifin*, (I-XV), Beyrut, Daru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, trs., IX-X/44.

²⁷ Hamidullah, age., s. 14

²⁸ İbn Hişâm, Abdülmelik, (218/813), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (I-IV), Thk: Mustafa es-Sekkâ-İbrahim el-Ebyârî, Beyrut, 1992, s. 1

temiş; İbn İshâk bir kitap yazıp getirince, onun çok uzun olduğunu söyleyip kitabı özetlemesini istemiştir. İlk yazılan büyük kitap da müminlerin emirinin kütüphanesine konulmuştur.²⁹ Anlaşılan İbn İshâk, ilk yaratılıştan başlayan genel bir tarih yazmış ve bu eserde Mansur dönemine kadar olan tarihi olayları zikretmiştir. Halife'nin kitabı özetleme isteği üzerine sadece Hz. Peygamber dönemini ele alan bir bölümü, kitap haline getirmiş olmalıdır. Asıl kitabın da halifenin kütüphanesine konulması ana kitabın tek bir kitap olduğu, Hz. Adem'den itibaren bütün konuları ele aldığı ve muhtemelen isminin de "Kitâbü'l-Mübtede' ve'l-Meb'as ve'l-Megâzî" olduğu izlenimi vermektedir.

3. İBN İSHÂK'IN İLMÎ ŞAHSİYETİ

Muhammed b. İshâk'ın doğup yetiştiği şehir olan Medine; tefsir, hadis, fıkıh ve tarihte ayrıcalığı olan bir şehirdir. İbn Teymiye de ilim şehri olan Medine halikını megâzîyi en bilenler sıralamasında ilk sıraya oturtur ve buna gerekçe olarak savaşların onların yanında olmasını gösterir.³⁰ Aynı gerçekleri ifade eden Ahmed Emîn de İbn İshâk'ın Medine Medresesi'nden mezun olduğunu bu sebeple siyer ve megâzî konusunda kendisinden sonraki bütün kitapların dayanağı olduğunu bunun da tabiiğini anlatır. O da buna gerekçe olarak Rasûlullah'ın gazvelerinin haberlerini en iyi muhafaza edenlerin, onun ve halifelerinin hayatlarını en iyi bilenlerin Medine ehli olmasını gösterir.³¹

İbn İshâk'ın ilmî şahsiyetinin oluşumunda yaşadığı şehrin yanında şüphesiz ailesinin de etkisi büyüktür. O babasından ve iki amcasından rivayetlerde bulunmuştur.³² Bu aile ocağının bir ilim yuvası haline gelmesinde 54/674 yılında 115 yaşında vefat eden, Hz. Ömer'e neseblerle ilgili sicil defterini yazan, bu sebepten ötürü özellikle Kureyş ile ilgili günler hakkında bilgilere sahip olan Ebû Safvân Mahreme b. Nevfel'in rolü büyüktür.³³

Tâbiündan olmasının yanı sıra Enes b. Mâlik (93/711) gibi bir sahabiye, Saîd b. Müseyyeb gibi bir fakihî görmesi de³⁴ onun ilimle özdeşleşmesinde etkili olduğu muhakkaktır. Burada ilimle özdeşleşme tabirini kullanmamız yersiz değildir. Çünkü bizzat İbn İshâk'ın hocası olan İbn Şihâb ez-Zührî (124/741) bu gerçeği şu şekilde dile getirecektir: "İbn İshâk kaldığı müddetçe Medine'de (bir rivayette Hicaz'da) ilim devam eder."³⁵ İbn İshâk'ın, yanına daha rahat girebil-

²⁹ İbn Kuteybe, age., s. 215; Hatîb el-Bağdadî, age., I/220-221; Yakut el-Hamevî, age., VI/399.

³⁰ İbn Teymiye, age., s. 60.

³¹ Emin, Ahmed, *Fecru'l-İslâm*, 2. baskı, by., Dâru'l-Kütüb, 1975, s. 173.

³² İbn Kuteybe, age., s. 215; Zehebî, *A'lâm*, V/34; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/38.

³³ Hamidullah, age., s. ٣٤

³⁴ İbn Ebî Hâtîm, age., VII/191; Hatîb el-Bağdadî, age., I/214; İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/9; Zehebî, *A'lâm*, V/34.

³⁵ İbn Maîn, Yahya, (233/847), *et-Târîh*, (I-IV), Thk: Ahmed Muhammed, Mekke, 1979, II/504; Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, I/40; İbn Ebî Hâtîm, age., VII/191; İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer el-Bağdadî, (385/995), *Târîhu Esmâi's-Sikât*, Thk: Abdülmu'tî Emîn Kal'acî, Beyrut, 1986, s. 280; İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/8; Zehebî, *A'lâm*, V/37; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/43.

mesi için kapıcısına bizzat talimat veren Zührî,³⁶ “İbn İshâk, megâzîyi insanların en iyi bilenidir.”³⁷ diyerek megâzî öğrenmek isteyenlere onu tavsiye ederdi.³⁸

İbn İshâk'ın talebesi olan Şu'be (160/176), hocasının büyüklüğünü “Haccâc b. Ertât ve Muhammed b. İshâk'a sarıl.”³⁹ sözüyle ifade ederken İmam Şafii (204/819) “Megâzîde derya olmak isteyen Muhammed b. İshâk'a muhtaçtır.”⁴⁰ demektedir.

İbn İshâk'ın böylesi bir ilme sahip olmada en büyük sermayesi hiç şüphesiz ezber kuvveti olmalıdır ki Ebû Muâviye bunu şu şekilde haber vermektedir: “İbn İshâk insanların en iyi ezbere sahip olanlarından biriydi. Bir adamın yanında beş veya daha fazla hadis olduğu zaman kendisine gelir, ezberindekileri ona aktarır ve şöyle derdi: ‘Benim adıma onları ezberinde tut. Şayet ben hafızamdakileri unutacak olursam, sen onları benim için ezberinde tutmuş olursun.’”⁴¹ İlminin genişliğinden olacak ki Abdullah b. Fâid'e “Herhangi bir ilmî konuyu ele aldığı zaman, oturumu o konuyla bitirirdi.”⁴² sözünü söyletecek, Zehebî de bu sözü naklettikten hemen sonra “O, megâzîde allâmeydi.”⁴³ demekten kendini alamayacaktır.

Tarih konusunda uzman olan Taberî, İbn İshâk için “Megâzîyi, Rasulullah'ın megâzîsini, Arapların savaşlarını (Eyyâmü'l-Arab), onların haberlerini, neseblerini, şiiirlerinin rivayetini bilen, çok hadis sahibi, ilmi zengin ve ilimde önde gelen bir zattı. Bunların hepsinde de sikaydı.”⁴⁴ derken İbn Hibbân da “İlim ve rivayetleri toplama açısından Medine'de İbn İshâk gibisi yoktur. O, haberleri verme açısından insanların en iyilerinden birisiydi.”⁴⁵ der. İbn Adiy ise ilim bakımından onun farklı bir yönüne dikkat çekerek şöyle der: “İbn İshâk'ın hiç fazileti olmasa bile sadece halifeleri, hiçbir faydası olmayan kitaplarla meşgul olmaktan kurtarıp Rasulullah'ın megâzîsi, gönderilişi, yaratılışın başlangıcı ile ilgili konularla ilgilenmeye sevk etmesi ona fazilet olarak yeter. İbn İshâk bu fazilette herkesi geçmiştir. Onun birçok haberini araştırdım, kendisi hakkında kesin zayıf hükmü verilecek bir haber bulamadım. Başkalarının hata ettiği gibi

³⁶ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, I/40; İbn Ebî Hâtim, age., VII/191; İbn Şâhîn, age., s. 280; Hatîb el-Bağdâdî, age., I/219; Zehebî, *A'lâm*, V/36; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/40.

³⁷ Hatîb el-Bağdâdî, age., I/219; İbn Seyyid'i'n-Nâs, age., I/8; Zehebî, *A'lâm*, V/36; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/40.

³⁸ İbn Hallikân, age., IV/276.

³⁹ İbn Şâhîn, age., s. 280; Hatîb el-Bağdâdî, age., I/219; İbn Seyyid'i'n-Nâs, age., I/8.

⁴⁰ Hatîb el-Bağdâdî, age., I/219; İbn Hallikân, age., IV/276; İbn Seyyid'i'n-Nâs, age., I/8; Zehebî, *A'lâm*, V/36. İbn Kesîr şöyle demektedir: “İmam Şafii ve diğer imamların dediği gibi siyer konusunda insanların tamamı ona muhtaçtır.” Age., IX-X/529.

⁴¹ Hatîb el-Bağdâdî, age., I/224; İbn Seyyid'i'n-Nâs, age., I/9; Zehebî, *A'lâm*, V/42; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/42.

⁴² Hatîb el-Bağdâdî, age., I/224; İbn Seyyid'i'n-Nâs, age., I/9; Zehebî, *A'lâm*, V/37; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/40.

⁴³ Zehebî, *A'lâm*, V/37.

⁴⁴ Taberî, age., VIII/139. Benzeri şeyleri, Kehhale de söyler. Age., IX-X/44.

⁴⁵ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/46; Zirikî, age., VI/252.

o da hata etmiş veya bir yerde vehmetmiş olabilir. Sika kişiler ve imamlar kendisinden rivayet etmede geri durmamıştır.”⁴⁶

Hatîb Bağdâdî ilimdeki üstünlüğünden dolayı kitabına Muhammed b. Ahmed yerine Muhammed b. İshâk ile başladığını belirtirken,⁴⁷ İbn Hallikân, “Megâzide onun önderliğinden cahillik edilemez. Bu konuda konuşmak isteyen kimse İbn Hişâm gibi ona dayanmalı ve güvenmelidir.”⁴⁸ der.

İbn İshâk'ın ilmi yönünün önemli bir özelliği de hiç şüphesiz “sîret konusunda ilk musanniflerden olmasıdır.”⁴⁹

Yukarıdaki nakillerde de açıkça görüleceği üzere İbn İshâk'sız bir sîret düşünmek mümkün değildir. O, sîrette olmazsa olmaz gibi görünmektedir. Bu bahsimizi, sadece sîret konusunda değil tefsir ve hadiste de allame olan İbn Kesir'in sözleriyle noktalayalım: “İbn İshâk derleyip topladığı, yol gösteren bir ilim kıldığı, yazmakla kendisi için bir övünç vesilesi saydığı Sîreti Nebeviyye'nin sahibidir. İmam Şafii ve diğer imamların dediği gibi siyer konusunda insanların tamamı ona muhtaçtır.”⁵⁰

4. İBN İSHÂK'IN GÜVENİLİRLİĞİ KONUSUNDA HADİSÇİLERİN GÖRÜŞLERİ

İbn İshâk'ı cerh ve ta'dil açısından ele almadan önce hadis ilmindeki cerh ve ta'dil ile ilgili San'ânî'nin işaret ettiği bir noktaya dikkat etmemiz konuya doğru bir bakış açısı getirecektir: “Tek bir ravi hakkında iki imam ihtilaf edebilir, biri ravinin rivayetlerini zayıf sayarken diğeri sahih sayabilmektedir. Tashîh ve tad'îf görüşlerin farklılaşabildiği bir ichtihad meselesidir.”⁵¹

Cerh ve ta'dil konusunda görüşlerin farklılaşabilmesinin önemli bir sebebi de “Hadis münekkidlerinin muhtelif mevzularla ilgili hadisler ile şeriat ahkâmına ait olanlar arasında dikkat ve itina açısından ayırım gözetmeleridir.”⁵² Nitekim Abdullah b. Mübarek (181-797), Abdurrahman b. Mehdi (198/813) ve Ahmed b. Hanbel (241/855) gibi münekkidler, “Helal ve haram hakkında bir hadis rivayet ettiğimiz zaman sıkı davranır, fezâil ve diğer hususlarda ise müsamaha gösterirdik.”⁵³ demişlerdir.

Bu kısa girişten sonra İbn İshâk'ı güvenilir sayan ve ondan rivayette bu-

⁴⁶ Zehebî, *A'lâm*, V/48; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/44-45.

⁴⁷ Hatîb el-Bağdâdî, age., I/214.

⁴⁸ İbn Hallikân, age., IV/277. Megâzî konusunda İbn İshâk'ın önder olduğunu söyleyen diğer kişiler için bkz. İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/7-8; Zehebî, *A'lâm*, V/35-37; İbnu'l-İmâd, age., I/230.

⁴⁹ Katip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, II/1012. Zehebî bunu şöyle ifade eder: “O, Medine'de İmam Mâlik ve yakınlarından da önce ilmi ilk tedvin eden kimsedir.” *A'lâm*, V/35.

⁵⁰ İbn Kesîr, age., IX-X/529.

⁵¹ Es-San'ânî, Muhammed b. İsmail, (1182/1768), *İrşâdü'n-Nakkâd ilâ Teysîri'l-İctihâd*, - Mecmuatü'r-Resâil içerisinde-, (I-IV), Nşr: Muhammed Emîn, Beyrut, 1970, I-II/13-15.

⁵² Kandemir, Yaşar, *Mevzu Hadisler - Menşe'i, Tanıma Yolları, Tenkidî*, 5. baskı, Ankara, 1991, s. 104.

⁵³ İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî, (852/1448), *el-Kavlü'l-Müsedded fi'z-Zebbi ani'l-Müsnedi li'l-İmam Ahmed*, Haydarabâd, 1319, s. 11.

İnmanın caiz olduğunu söyleyen alimleri ve görüşlerini ifade edelim:

1. tabakadan müteşeddid hadis münekkidi olan⁵⁴ Şu'be b. Haccac (160/776) "Muhammed b. İshâk hıfzından dolayı muhaddislerin (bazı rivayetlerde müminlerin) emiridir."⁵⁵ "Hadis konusunda birisi lider kılınacak olsa bu kişi Muhammed b. İshâk olurdu."⁵⁶ "O, sadûktur."⁵⁷ demektedir.

Abdullah b. Mübarek'e (181/797) İbn İshâk sorulduğunda üç defa "Onu sadûk görüyoruz."⁵⁸ bir başka rivayette ise "O sikadır, sikadır, sikadır."⁵⁹ demiştir.

Süfyan b. Uyeyne'nin (198/813) "Yetmiş küsur sene İbn İshâk'la birlikte oldum. Medine ehlinde ne onu itham eden ne de onun hakkında söz söyleyen oldu."⁶⁰ sözü nakledilmektedir. Buhârî aynı rivayeti "İbn İshâk'ı itham eden hiç kimseyi görmedim."⁶¹ şeklinde vermektedir. Doğum ve ölüm tarihleri göz önüne alındığı zaman ya Süfyan'ın yetmiş yıl sözü çokluğu ifade etmek için bir mecazdır ya da sadece Buhârî'nin rivayeti mahfuzdur. Çünkü Süfyan ile İbn İshâk'ın yetmiş yıl beraber olmaları tarih olarak mümkün değildir.

Zehebî'nin Süfyan b. Uyeyne'den naklettiği "mescitte İbn İshâk'la birlikte görünmekten çekinmesi"⁶² ile ilgili rivayet, İbn Uyeyne'nin yukarıda zikrettiğimiz rivayetlerle tamamen çelişmektedir. Üstelik söz konusu rivayeti Zehebî'den daha önce bir alim nakletmemiştir. Bu sebeplerden dolayı bu rivayet sahih bir rivayet olmasa gerekir.

İbn Sa'd, (230/844) İbn İshâk'la ilgili şöyle demektedir: "O, sikadır. İnsanlar kendisinden rivayet etmiştir."⁶³

Ali b. Abdillâh el-Medîni (234/848) "sünnet ilmine sahip on iki kişi içerisinde İbn İshâk'ı"⁶⁴ sayar ve "onun hadislerinin sıhhatli olduğunu"⁶⁵ "onun bütün

⁵⁴ Kandemir, age., s. 113.

⁵⁵ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, I/40; İbn Ebî Hâtim, age., VII/192; Hatîb el-Bağdâdî, age., I/228; İbn Hallikân, age., IV/276; İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/8; Zehebî, *A'lâm*, V/40-47; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/40-44.

⁵⁶ Hatîb el-Bağdâdî, age., I/227; İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/8; Zehebî, *A'lâm*, V/40-47; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/40-44.

⁵⁷ Taberî, age., VIII/139; İbn Ebî Hâtim, age., VII/192; Hatîb el-Bağdâdî, age., I/228; İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/8; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, (I-VI), Thk: Ali Muhammed Becâvâ, byy., Dâru'l-Fikr Arabî, trs., IV/389. "Sadûk" çok doğrudur manasına bir tadil lafzıdır. Kandemir, age., s. 116.

⁵⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/46.

⁵⁹ Zeylaî, Cemâlüddîn Ebû Muhammed Abdillâh, (762/1360), *Nasbû'r-Râye li-Ehâdisi'l-Hidâye*, (I-IV), 3. baskı, Beyrut, 1969, I/107.

⁶⁰ İbn Ebî Hâtim, age., VII/192; Hatîb el-Bağdâdî, age., I/221; İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/8; Zehebî, *A'lâm*, V/37; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/40.

⁶¹ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, I/40; *Hayru'l-Kelâm fî'l-Kırâati Halfe'l-İmâm*, Mısır, 1320, s. 13; İbn Hallikân, age., IV/276.

⁶² Zehebî, *A'lâm*, V/51.

⁶³ İbn Sa'd, age., VII/321.

⁶⁴ Hatîb el-Bağdâdî, age., I/219; İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/8; Zehebî, *A'lâm*, V/36; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/40.

hadisleri içerisinde iki⁶⁶ veya dört münker rivayet gördüğünü⁶⁷ ifade eder. İbn İshâk için “salihun vesatun”⁶⁸ tabirini kullanan Ali b. Abdillâh'ın İbn İshâk'ın hadisleriyle delil getirmesi, Buhârî için İbn İshâk'ın güvenilirliğinde bir delil teşkil etmesi dikkate değer bir noktadır.⁶⁹

Müteşeddid bir hadis tenkitçisi olan⁷⁰ Buhârî (256/869) “Ali b. Abdillâh'ı İbn İshâk'ın hadisiyle delil getirdiğini gördüğünü” söyler ve ardından da İbn Uyeyne'nin “İbn İshâk'ı itham eden hiç kimseyi görmediğine” dair olan sözünü ve Şu'be'nin “İbn İshâk, hıfzından dolayı muhaddislerin emiridir.” sözünü nakleder.⁷¹ Buhârî, “Ed-Duafâü's-Sağîr” isimli eserinde onu zikretmemiştir.⁷² “el-Kirâatü Halfe'l-İmâm” adlı eserinde İbn İshâk'ın rivayetine yer veren⁷³ Buhârî'nin Sahihî'ne İbn İshâk'ın rivayetini almaması İmam Mâlik'in İbn İshâk'ı ta'n etmesi sebebiyledir.⁷⁴ Yine Buhârî'den nakledilen, Muhammed b. İshâk'ın bin hadiste infirat etmesiyle (tek kalmasıyla) ilgili rivayet –doğru ise-⁷⁵ İbn İshâk'ın güvenilirliğine halel getirecek bir durum değildir. Muhtemelen bu rivayetler sîretle ilgili olan rivayetlerdir ve Zehebî'nin de belirttiği gibi “Sîret ve megâzî ile ilgili rivayetlerin birbirine eklenmeleri ve düzenlenmeleri gerekir. İmam Ebû Bekir el-Beyhâki Delailü'n-Nübüvve adlı eserinde de çoğunlukla böyle yapmıştır.”⁷⁶ Buhârî, İbn İshâk'la istişhâdda (bir başka hadise şahit getirmede) bulunmuştur.⁷⁷ İbn Hallikân ise Buhârî'nin İbn İshâk'ı sika saydığını ifade eder.⁷⁸

Ahmed b. Abdillâh el-İclî (261/874) İbn İshâk için tek kelimeyle “sika” der.⁷⁹

→ →

⁶⁵ Hatîb el-Bağdâdî, age., I/229; İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/10; Zehebî, *A'lâm*, V/44; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/42.

⁶⁶ Hatîb el-Bağdâdî, age., I/229; İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/10; Zehebî, *A'lâm*, V/41-45; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/42-43.

⁶⁷ Hatîb el-Bağdâdî, age., I/229; İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/10; Zehebî, *A'lâm*, V/45.

⁶⁸ Hatîb el-Bağdâdî, age., I/331; İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/11; Zehebî, *A'lâm*, V/46; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/43. “Salihun vesadun” orta derecede makbul anlamına gelen bir ta'dîl ifadesidir. Kandemir, age., s. 116-117.

⁶⁹ Buhârî, *el-Kirâati Halfe'l-İmâm*, s. 13.

⁷⁰ Kandemir, age., s. 113.

⁷¹ Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, I/40; *el-Kirâati Halfe'l-İmâm*, s. 13.

⁷² Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, (256/995), *ed-Duafâü's-Sağîr*, Thk: Mahmûd İbrahim Zâyed, Haleb, 1396.

⁷³ Buhârî, *el-Kirâati Halfe'l-İmâm*, s. 13.

⁷⁴ İbn Hallikân, age., IV/277; İbnü'l-İmâd, age., I/230.

⁷⁵ Hatîb el-Bağdâdî, age., I/227; Zehebî, *A'lâm*, V/43; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/42. –Doğru ise kaydını koymamız İbnü'l-Medîni'nin İbn İshâk'ın hadislerinde sadece iki münker hadis gördüğünü söylediği sözün Buhârî'den nakledilmesidir. İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/10. O zaman Buhârî, infirat (tek kalmış) hadisleri münker görmemektedir ya da bu sözlerden birisi sahih olmasa gerektir.

⁷⁶ Zehebî, *A'lâm*, V/52.

⁷⁷ İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/12; Zehebî, *A'lâm*, V/55.

⁷⁸ İbn Hallikân, age., IV/277.

⁷⁹ İclî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh el-Küfî, (261/874), *Târîhu's-Sikât*, Thk: Abdü'l-Mu'tî el-Kalacî, Beyrut, 1984, s. 400.

İbn İshâk için “sadûk”⁸⁰ ifadesi kullanan Ebû Zür’a ed-Dimeşkî (282/895) şunları söyler: “İbn İshâk, ilim ehlinin önde gelenlerinin kendinden hadis alma konusunda icma ettikleri bir kişidir. Süfyan, Şu’be, İbn Uyeyne, Hammad b. Zeyd, Hammad b. Seleme, İbn’ü’l-Mübarek, İbrahim b. Sad, Yezid b. Ebi Hubeyb kendisinden rivayet etmiştir. Hadis ehli onu sınımış, İbn Şihab’ın kendisini övmesinin yanında, kendisindeki doğruluk ve hayrı görmüşlerdir.”⁸¹

İbn Hıbbân, (354/965) İbn İshâk’ı öven değişik sözler nakledip, onun ilimdeki üstünlüğünü ifade ettikten sonra şunu söyler: “Yalanı helal sayan kimse-lerden olsaydı (âli isnad varken) nazil isnadı delil olarak ortaya koymazdı. Bu, onun sıdkına delalet eder. Yahya b. Yahya da onu sika saymıştır.”⁸²

İbn Adî el-Cürcanî (365/975) “Onun birçok haberini araştırdım, kendisi hakkında kesin zayıf hükmü verilecek bir haber bulamadım. Başkalarının hata ettiği gibi o da hata etmiş veya bir yerde vehmetmiş olabilir. Sika kişiler ve imamlar kendisinden rivayet etmede geri durmamıştır. O, ‘Lâ be’se bih’tir.’ der.”⁸³

Târîhu Esmâi’s-Sikât adlı eserin sahibi İbn Şâhin (385/995) sika ravileri topladığı bu eserine İbn İshâk’ı almakla yetinmemiş onu öven sözleri de nakletmiştir.⁸⁴

İbn Hallikan (681/) ve Ebu’l-Fida (732/) İbn İshâk için “O, bir çok alime göre hadiste sebt idi.”⁸⁵ derler.

Cerh ve tadilde hiç şüphesiz otorite olan Zehebî (748/1347) İbn İshâk hakkında şunları söylemektedir: “Bana göre İbn İshâk hasenü’l-hadistir, sâlihu’l-haldir, sadûktur. Münferit kaldığında ise nekaret söz konusudur. Çünkü hıfzında bir şey vardır. İmamlar kendisiyle delil getirmişlerdir.”⁸⁶ “İbn İshâk kendi ölçüsünde özellikle de siyerde yüksektedir. Ahkam hadislerinde ise onun hadisi sahih rütbesinden hasen rütbesine düşmektedir. Şaz olduğu yerlerde ise münker sayılır. Bana göre onun hali böyledir.”⁸⁷ “O, sadûktur.”⁸⁸

⁸⁰ İbn Ebî Hâtim, age., VII/192; İbn Seyyidi’n-Nâs, age., I/8; Zehebî, *A’lâm*, V/47; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, IX/36.

⁸¹ Hatîb el-Bağdâdî, age., I/224; İbn Seyyidi’n-Nâs, age., I/9; Zehebî, *A’lâm*, V/42; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, IX/42.

⁸² İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, IX/46; Ziriklî, age., VI/252.

⁸³ Zehebî, *A’lâm*, V/48; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, IX/45. “Lâ be’se bih” bir tadil ifadesidir. Kandemir, age., s. 117.

⁸⁴ İbn Şâhin, age., s. 280-281.

⁸⁵ İbn Hallikân, age., IV/276; Ebu’l-Fidâ, İmâdüddîn İsmâil, (732/1331), *el-Muhtasarü fî Ahbâri’l-Beşer*, (I-II), Beyrut, Dâru’l-Marife, trs., II/6. “Hadiste sebt” ifadesi hadiste sağlamdır manasına gelen 3. dereceden bir tadil lafzıdır. Kandemir, age., s. 116. Zeylaî ise buna yakın bir tadil lafzı olan sika kelimesini kullanır. Age., IV/416.

⁸⁶ Zehebî, *Mîzânü’l-İtidâl*, IV/395. Burada Zehebî’nin İbn İshâk’ın hafızası için söz söylemesi garip-senecek bir husustur. Şu’be ve Ebû Muâviye’nin onun hafızasını öven sözlerini bizzat Zehebî nakletmiştir. *A’lâm*, V/42.

⁸⁷ Zehebî, *A’lâm*, V/35.

⁸⁸ ez-Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn, (748/1347), *Marîfetü’r-Ruvât*, Thk: Ebû Abdillâh İbrahim, Beyrut, 1986, s. 164.

Bu konuda başka bir otorite olan İbn Hacer, (852/1448) şöyle demektedir: “Megâzî imamıdır, sadûktur, tedlis yapar, Şîî ve Kaderî olmakla suçlanmıştır. 5. tabakanın küçüklerindedir. (5. tabaka; sadûk, seyyiü'l-hıfz, sadûk yehimü, sadûk lehv evham, hata eder veya tegayyera biâhara –zabtı, kişiyi veya başka bir hususu karıştırma- lafızlarının işaret ettiği⁸⁹ tabakadır. Bunlar, başkalarına görüşlerini yayan bir bid'at mezhebe tâbî olmakla suçlanmışlardır.)⁹⁰ Buhârî, muallak İbn İshâk'ın hadislerini almıştır. Müslim ve Sünen-i Erbea sahipleri onun rivayetlerini tahrîc etmişlerdir.⁹¹

İbn Hacer'in Kütüb-ü Sitte sahiplerinin İbn İshâk'ın rivayetlerine yer vermesiyle ilgili sözleri konumuz açısından önem arz etmektedir. Zehebî'nin de ifade ettiği bu bilgiler⁹² ışığı altında İmam Mâlik'in cerhine rağmen Kütüb-ü Sitte müelliflerinin İbn İshâk'ın rivayetlerini alması onun zayıf olmadığına en büyük delil olsa gerektir.

İbn İshâk'ın hadisçiliği konusunda ikinci olarak ele alacağımız konu, onu cerh eden veya kendilerinden farklı rivayetler gelen alimler hakkında olacaktır. Burada İbn İshâk'ı cerh sebepleri ve bunlara verilen cevaplar da ele alınacaktır ki bu itibarla çalışmamızın sonuçları açısından bu kısım büyük bir önem arz etmektedir.

Yahya b. Maîn'in (233/847) “Tarîh” isimli eserine baktığımızda İbn İshâk'la ilgili olarak şunları söylediğini görmekteyiz: “İbn İshâk sikadır, fakat hüccet değildir.”⁹³ “Sadûktur fakat hüccet değildir.”⁹⁴ “Hadiste kavî değildir.”⁹⁵ “İbn İshâk'ın sana söylediği rivayetten herhangi bir kısmına yapış.”⁹⁶

Müteşeddid bir hadis tenkitçisi olan⁹⁷ İbn Maîn'in başka eserlerde nakledilen görüşlerinin⁹⁸ aksine kendisinin İbn İshâk hakkında menfi bir görüşte olmadığını söyleyebiliriz. Genel olarak dört sözünden anlaşılan, onun hadiste dikkat edilmesi gereken biri olmakla birlikte güvenilir olduğudur; ancak istenilen ölçüde mükemmel değildir.

Yahya b. Maîn ile aynı tabakadan olan bir başka müteşeddid hadis münek-

⁸⁹ Bu lafızlar tadil lafızlarıdır. Kandemir, age., s. 116.

⁹⁰ İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbüddin Ahmed el-Askalânî, (852/1448), *Takrîbü't-Tehzîb*, (I-II), Thk: Abdülvehhâb Abdüllatif, 2. baskı, Mısır, 1975, I/5.

⁹¹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, II/144. Söz konusu rivayetler için örnek olarak bkz. Müslim, Hudûd, 1703; Tirmîzî, Tahâre, 18, 44, 50.

⁹² Zehebî, *A'lâm*, V/55.

⁹³ İbn Maîn, age., II/504; Zehebî, *A'lâm*, V/47; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/44.

⁹⁴ İbn Maîn, age., II/504; İbn Ebî Hâtim, age., VII/192.

⁹⁵ İbn Maîn, age., II/504.

⁹⁶ İbn Maîn, age., II/504.

⁹⁷ Kandemir, age., s. 113.

⁹⁸ İbn Maîn'in İbn İshâk hakkında zayıf, sekîm vb. cerh ifadeleri kullandığı rivayet edilmiştir. İbn Ebî Hâtim, age., VII/194; Hatîb el-Bağdadî, age., I/231; Zehebî, *A'lâm*, V/46; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/44.

kidi olan⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, (241/855) İbn İshâk ile ilgili şunları söylemektedir: “Onun hadisi megâzî ve benzerlerinde yazılır, helal ve haram konusuna gelince –elini uzatıp parmaklarının birbirine geçirerek- bunun benzerine muhtaçtır.”¹⁰⁰ “O, tedlisi çok biridir. ‘Ahberanî,’ ‘semi’tü’ dediği zaman bana göre onun hadisi ahsendir.”¹⁰¹ Meymûnî, İbn İshâk’ın hasen gördüğü bir hadisi Ebû Abdullah kendisine haber verince ona şöyle der: “Ey Ebû Abdullah! İbn İshâk’tan getirdiğin bu kıssalar ne kadar da güzel.” Bunun üzerine Ahmed b. Hanbel de bundan hoşlanır ve ona tebessüm eder.”¹⁰² “O, hasenü’l-hadistir. Mâlik onu zikrettiğinde o, deccallerden bir deccaldır, demiştir.”¹⁰³ Şu’be’nin “İbn İshâk ve Cabir el-Cu’fî sadûktur.” sözüne Ahmed b. Hanbel “hadis konusunda” diye ekleme yapmıştır.”¹⁰⁴ “O, hadise hevesli birisiydi. İnsanların kitaplarını alır, kendi kitapları arasına koyardı.”¹⁰⁵ “Musa b. Ubeyde mi yoksa Muhammed b. İshâk mı sana daha sevimli gelir?” sorusuna “Muhammed b. İshâk.” cevabını veren Ahmed b. Hanbel, İbn İshâk’ın İbrahim b. Sad’ın kitabı hariç tedlis yaptığını, onun sima (dinleme) olduğu zaman ‘haddesenî’ dediğini aksi takdirde ‘kâle’ dediğini ifade eder.¹⁰⁶ “İbn İshâk Bağdat’a geldi. O, Kelbi’den ve diğerlerinden rivayet edenlere dikkat etmezdi.”¹⁰⁷ sözüyle de Ahmed b. Hanbel, İbn İshâk’ı eleştirmiştir. Yine İbn İshâk hadisinde teferrüt ettiğinde onun hadislerini kabul etmeyeceğini bunun sebebinin kendisinin bir cemaatten tek bir hadis rivayet ettiği halde şunun sözünü bunun sözünden ayırmadığını söyleyen¹⁰⁸ Ahmed b. Hanbel’in oğlu Abdullah bize şunları nakletmektedir: “Babam İbn İshâk’ın hadisini araştırır, âli ve nazil isnadla çokça yazardı. Müsnedinde de tahrir ederdi. Onun hadisini hiç nefyettiğini (başka rivayetlerde sakındığını-geriye bıraktığını) görmedim.” “Babama onunla hüccet getirilir mi?” denilince “Sünen konusunda kendisiyle hüccet getirilmez” demiştir.¹⁰⁹ Yine Ahmed b. Hanbel’den “İbn İshâk hüccet değildir.”¹¹⁰ sözü nakledilmektedir ama bu bir önceki rivayetle alakalı olsa gerektir. Buna göre bu sözün doğrusu “Sünen konusunda İbn İshâk hüccet

⁹⁹ Kandemir, age., s. 113.

¹⁰⁰ İbn Ebî Hâtim, age., VII/193; İbn Seyyidî’n-Nâs, age., I12.

¹⁰¹ İbn Ebî Hâtim, age., VII/193; İbn Seyyidî’n-Nâs, age., I12.

¹⁰² Hatîb el-Bağdadî, age., I/220; İbn Seyyidî’n-Nâs, age., I/11; Zehebî, A’lâm, V/37.

¹⁰³ Hatîb el-Bağdadî, age., I/220. İbn Seyyidî’n-Nâs, sadece “O hasenü’l-hadistir.” kısmını zikreder. Age., I/11. Zehebî, A’lâm, V/46; İbn Hacer, Tehzîbü’t-Tehzîb, IX/44; İbnü’l-Hmâd, age., I/230.

¹⁰⁴ Hatîb el-Bağdadî, age., I/228.

¹⁰⁵ Hatîb el-Bağdadî, age., I/229; İbn Seyyidî’n-Nâs, age., I/12; Zehebî, A’lâm, V/46; İbn Hacer, Tehzîbü’t-Tehzîb, IX/43.

¹⁰⁶ Hatîb el-Bağdadî, age., I/230; İbn Seyyidî’n-Nâs, age., I/12; Zehebî, A’lâm, V/46; İbn Hacer, Tehzîbü’t-Tehzîb, IX/43.

¹⁰⁷ Hatîb el-Bağdadî, age., I/230; İbn Seyyidî’n-Nâs, age., I/12; Zehebî, A’lâm, V/46; İbn Hacer, Tehzîbü’t-Tehzîb, IX/43.

¹⁰⁸ Hatîb el-Bağdadî, age., I/230; İbn Seyyidî’n-Nâs, age., I/11; Zehebî, A’lâm, V/46; İbn Hacer, Tehzîbü’t-Tehzîb, IX/44.

¹⁰⁹ Hatîb el-Bağdadî, age., I/230; İbn Seyyidî’n-Nâs, age., I/11; Zehebî, A’lâm, V/46; İbn Hacer, Tehzîbü’t-Tehzîb, IX/43.

¹¹⁰ Hatîb el-Bağdadî, age., I/230; Zehebî, A’lâm, V/46; İbn Hacer, Tehzîbü’t-Tehzîb, IX/44.

değildir.” olmalıdır. İbn Hallikan ise bize şu bilgiyi nakletmektedir: “Yahya b. Maîn, Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Saîd el-Kattân'dan hikaye edildiğine göre onlar İbn İshâk'ı sika saymışlar ve hadisiyle delil getirmişlerdir.”¹¹¹

Görüldüğü üzere Ahmed b. Hanbel'in İbn İshâk hakkında görüşleri farklılık arz etmekle birlikte genel itibarıyla Ahmed b. Hanbel'in onu ahkam hadisleri konusunda eleştirdiği görülmektedir. İbn Seyyidi'n-Nas, onun eleştirilerine tek tek cevap vermektedir. Biz de bu cevapları değerlendirerek nakledelim:

“İmam Ahmed'in 'İbn İshâk bir cemaatten tek bir hadis rivayet eder, şunun sözünü bunun sözünden ayırmazdı.' şeklindeki sözüne gelince, bir cemaatin şahısları farklı olsa da cemaatten nakledilen rivayetin lafızları aynı olabilir. Cemaatten nakledilen rivayetin lafızlarının bir olmadığını farz etsek bile o zaman nakledilen mana bir olabilir. Nitekim (manen rivayet) konuyla ilgili olarak, rivayet edildiğine göre Vâsile b. Eska “Size mana olarak bir hadis naklettiğimde bu size yeter.” demekte, Muhammed b. Sîrîn de “Ben, on kişiden hadis işitirdim. Bunların lafzı farklı, manası birdi.” demektedir. Aynı şekilde İbnü'l-Medîni de İbn İshâk için “Onun hadisinin doğruluğu ortadadır. Yalnız o, bazen 'haddesenî Ebu'z-Zinâd' bazen de 'zekera Ebu'z-Zinâd' diye rivayet etmektedir. O, işittiği kimselerden 'an racûlin' diye rivayette bulunur...” demektedir...”

Onun “İbn İshâk, hadise hevesliydi. İnsanların kitaplarını alır, kendi kitaplarının arasına koyardı.” sözüne gelince bununla cerh meydana gelmez. Ancak İbn İshâk'ın, rivayeti dinlediği nefyedilirse ve onun kitaplardan hadis rivayet ettiği sabit olursa, cerh söz konusu olur. Hal böyle olunca kişi onun haberlerinin durumunu incelemelidir. Şayet açık olarak sima'ı (dinlemeyi) gerektirmeyen lafızlar varsa, bunun hükmü müdellislerin hükmüdür. Buna göre İbn İshâk'ın lafızlarının delaletini incelemedikten sonra söz söylemek hoş bir şey değildir. Yok, işitmediği halde sima'ı belirterek bir rivayette bulunuyorsa bu şüphesiz açık bir yalan, sırf uydurmadır. Bütün bu bilgilerden sonra başka bilgiler veren sözler ortaya çıkmadıkça İbn İshâk'a yüklenmek doğru olmaz.”¹¹² İbn Seyyidi'n-Nas, Ahmed b. Hanbel'in söz konusu rivayetinin eleştiri yönü olarak İbn İshâk'ın kitaplardan hadis nakletmesini görmekte ve ona cevap vermektedir. Zehebî de bunun caizliğinden bahseder.¹¹³

İbn İshâk'ın kendisine ulaşan rivayetlerle alakalı, başka alimlere doğrultması da onun sağlam ve doğru olan rivayetlerine önem verdiğini göstermektedir. Nitekim O, Hz. Peygamber'in İslam'a davet mektuplarını götürecek elçilere hitaben yaptığı konuşmanın metnini Medine'deki hocalarından İbn Şihâb Zührî'ye göndererek doğrulatmıştır.¹¹⁴ Bu da onun rivayet konusundaki hassa-

¹¹¹ İbn Hallikân, age., IV/276.

¹¹² İbn Seyyidi'n-Nâs, age., I/14.

¹¹³ Zehebî, A'lâm, V/46.

¹¹⁴ İbn Hişâm, age., III-IV/193.

siyetini göstermektedir.¹¹⁵

“Ahmed b. Hanbel’in ‘O, Kelbî’den ve diğerlerinden rivayet edenlere dikkat etmezdi.’ sözünde de İbn İshâk’ın zayıflardan rivayet ettiği şeklinde bir tan’a (yaralamaya) işaret vardır. Çünkü Kelbî zayıf sayılmıştır. Zayıflardan rivayet eden bir kişinin durumu için ancak iki şey söylenebilir: a) Ya zayıf kişinin ismini açıkça belirtir. b) Ya da tedlis yapar. Şayet zayıf kişinin adını açıkça belirtiyorsa bunda abartılacak bir durum söz konusu değildir. Çünkü ravi ya durumunu bilmediği birinden rivayet etmektedir ya da durumunu bilmektedir ve sorumluluk-tan kurtulmak için onu açıkça ifade etmektedir. Fakat tedlis yapıyorsa o zaman da ya naklettiği kişinin zayıflığını bilerek ya da bilmeyerek bunu yapmaktadır ki bilmiyorsa durum yukarıdakine benzer. Eğer, naklettiği kişinin zayıflığını biliyor da sıdk ehlinin haberlerinden olmadığı halde öyle zannedilsin diye zayıflığı örtmeyi, değiştirmeyi, gizlemeyi ve haberin revaç bulmasını amaçlamışsa bu, yapan için bir cerh sebebidir, büyük bir günahtır. Ahmed b. Hanbel’in İbn İshâk ile ilgili söylediklerinde ise İbn İshâk’ın zayıflığı bildiği halde tedlis yaptığını gösterecek bir durum yoktur ki bunun üzerine bir cerh bina edilsin. İkinci olarak şöyle bir cevap verilebilir: İbn İshâk ilminin genişliğiyle ve ezberinin çokluğuyla meşhurdur. O, Kelbî’nin hadisini kendisinin yolunu takip eden diğer kimselerin hadisinden; kabul ettiğini de reddettiğinden ayırt edebilecek özelliktedir. Bundan dolayı o, razı olduğunu yazar razı olmadığını ise bırakır. Nitekim Ya’la b. Ubeyd şöyle demiştir: “Süfyanü’s-Sevrî bize ‘Kelbî’den sakının!’ dediğinde kendisine ‘Ama sen ondan rivayet ediyorsun.’ denildi de o, buna şöyle cevap verdi: ‘Ben onun doğrusunu yalanından ayırt edebilirim.’ Bir de İbn İshâk’ın Kelbî’den naklettiği rivayetlerin çoğu neseb, insanların halleriyle ilgili olan haberler, Arap günleri ve onların yaşayışları gibi, kendisinden ahkâmın nakledilmediği, kişilerden nakletmeye bir çok insanın müsamaha gösterdiği hususlardır. Üstelik bu konular İmam Ahmed’in de nakletmeye ruhsat verdiği¹¹⁶ ve hatta Yahya b. Maîn gibi ahkamla diğer konuları nakletme bakımından aynı seviyede tutanların dahi ruhsat verdiği konulardır. Bu konu, yeri burası olmayan başka bir konudur.

Ahmed b. Hanbel’in oğlu Abdullah’ın babasından naklettiği İbn İshâk’la sünen konusunda delil getirilemeyeceği sözüne gelince o, İbn İshâk’ın bilgisinin çoğunu oluşturan siyer ve megâziden oluşan sünen dışındaki rivayetlerdeki müsamahasının farkına varmasından dolayı, onun sünenle ilgili rivayetlerini de diğer rivayetlere kıyas etme ve olayı kaide haline getirmeden başka bir şey değildir.”¹¹⁷

İbn İshâk’ın Ahmed b. Hanbel tarafından eleştirildiği temelde iki husus vardır: a) İştmediğinden iştmiş gibi göstermek, meçhul raviler –şeyh gibi- zikretmek ki bunlar tedlis konusuna girmektedir. b) Tedlis veya başka sebeplerden

¹¹⁵ Fayda, agm., XX/94.

¹¹⁶ “Helal ve haram hakkında bir hadis rivayet ettiğimiz zaman sıkı davranır, fezâil ve diğer hususlardaki rivayetlerde ise müsamaha gösterirdik.” İbn Hacer, *el-Kavlü’l-Müsedded*, s. 11.

¹¹⁷ İbn Seyyidi’n-Nâs, age., I/15-16.

dolayı onun ahkam konusunda hüccet olmayışı.

Tedlis konusuna İbn Seyyidi'n-Nas'ın dediklerine "İbn İshâk'ın İsnad Kullanışı" adlı bir makalesi olan James Rabson'ın söylediklerini de ilave edebiliriz. James Rabson, İbn İshâk'ın kimi zaman müphem raviler zikrettiğini bunun değişik sebepleri olabileceğini söyledikten sonra şöyle der: "Fakat sebep ne olursa olsun, onun bir şey saklamak lüzumunu hissettiği zaman bu çeşit istilâhlar kullandığına inanmak makul görünmemektedir. Çünkü bu, düşmanlarının onun aleyhinde söylemiş oldukları şeylere rağmen metotlarından elde edilen umumi intibaya uygun değildir."¹¹⁸ Onun zamanında ravileri açık bir şekilde isimlendirilmiş ve güvenilir kimseler olarak tanınmış mükemmel bir isnad sistemi, henüz inkişaf etmemiştir. Bu itibarla onun kusursuz otoritelerden müteşekkil insanlar vermesi için hileye başvurmasına hiç bir sebep yoktur. O, haberleri aldığı ve hatırlayabildiği şekilde vermiştir ve zamanında mevcut olmayan bir ölçüye yetişemediği için elbette mesul olmayacaktır."¹¹⁹

Muhammed Hamidullah Hoca da Ahmed b. Hanbel'in cerh sebebi olarak öne sürdüğü İbn İshâk'ın şunun sözünü bunun sözünden ayırt etmemesi ile ilgili olarak, bunun sebebinin tarih ile hadisin farklılığı olduğunu, tarihte maksadın olayı birbirine tam bağlamak ve senetleri açıklamaları tekrarlayarak sözü ağırlaştırmadan anlatmak olduğunu ifade eder. Zühri'nin de aynı şekilde hareket ettiğini fakat kimsenin onu eleştirmediğini ifade eden Hamidullah, aynı şeyi Urve b. Zübeyr'in de yaptığını, üstelik bunların Ahmed b. Hanbel'in Müsnedi'nde görülebileceğini ifade eder ve sözlerini şöyle tamamlar: "O, bir cemaatten tek bir hadis rivayet ediyor da şunun sözünü bunun sözünden ayırt etmiyor." diyen o saygın insan, aynı yöntemle Urve rivayet ettiği zaman kabul ediyor. Herhalde O, İbn İshâk'ın İmam Mâlik ve Hişam b. Urve ile birbirlerine karşı nefretleri olmasaydı, onu da eleştirmezdi."¹²⁰

Bir diğer müteşeddid hadis tenkitçisi olan¹²¹ Ebû Hâtim er-Râzî (277/890) Muhammed b. İshâk kendisine sorulduğunda bir seferinde "O, bana göre hadiste kavi değil, zaifü'l-hadistir, bana Eflek b. Saîd'den daha sevimlidir, onun hadisi yazılır."¹²² derken diğer bir seferinde sadece "Onun hadisi yazılır."¹²³ diye cevap vermiştir.

Nesâî (303/915) İbn İshâk için "Leyse bi'l-kavî"¹²⁴ derken, Ukaylî

¹¹⁸ Rabson, James, "İbn İshâk'ın İsnad Kullanışı", Trc: Talat Koçyiğit, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 1962, s. 119.

¹¹⁹ Rabson, agm., s. 121.

¹²⁰ Hamidullah, age., s. كط-كي ; Fayda, agm., XX/94.

¹²¹ Kandemir, age., s. 113.

¹²² İbn Ebî Hâtim, age., VII/194.

¹²³ İbn Ebî Hâtim, age., VII/192; İbn Seyyidi'n-Nâs, age., I/8; Zehebî, A'lâm, V/47; İbn Hacer, Tehzîbü't-Tehzîb, IX/46.

¹²⁴ En-Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb, (303/915), Kitâbü'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn, Thk: Mahmud İbrahim Zâyd, Beyrut, 1986, s. 230. "Leyse bi'l-kavî" ifadesi "kuvvetli değil" anlamında ikinci dereceden bir cerh lafzıdır. Kandemir, age., s. 117.

(322/933) onu ed-Duafâü'l-Kebîr adlı eserinde zayıf bir ravi olarak zikreder ve kendisiyle ilgili İmam Mâlik ve Hişam b. Urve'nin tenkitlerini nakleder.¹²⁵ Darakutnî'nin İbn İshâk için "Hüccet değildir, ancak kendisiyle itibar getirilir."¹²⁶ dediği nakledilirken, aynı zatın Kitâbü'd-Duafâsi'na İbn İshâk'ı almaması¹²⁷ ilginçtir. Sadece Zehebî bize Ebû Dâvûd'un (275/888) İbn İshâk için "Kaderî, Mutezilîydi." dediğini nakletmektedir.¹²⁸

Bu muhaddislerin cerh ifadelerinin sebebi, İmam Mâlik'in İbn İshâk'ı cerh etmesi olmalıdır.¹²⁹ Ne gariptir ki aynı şahısların (Ebû Dâvûd, Nesaî) İbn İshâk'ın hadislerini eserlerine aldıklarını Zehebî ve İbn Hacer bize şu şekilde bildirmektedir: "Müslim, İbn İshâk'ı mütâbeada kullanmış, Buhârî kendisiyle istişhadda bulunmuş, dört sünen sahibi onun rivayetlerini tahrir etmişlerdir."¹³⁰

Hişam b. Urve'nin özellikle de İmam Mâlik'in İbn İshâk'ı cerh etmesi kendilerinden sonraki cerh-tadil otoritelerini etkilemesi sebebiyle İbn İshâk ile ilgili cerh konusunun anahtar kısmını, bu iki alimin cerhleri oluşturmaktadır.

İbn İshâk, Hişam b. Urve'nin hanımından hadis rivayetinde bulunduğu için Hişam b. Urve "Allah düşmanı, yalancı, hanımından rivayet ediyor. Onu nerede görmüş?"¹³¹ "Vallahi onu hiç görmedi."¹³² "Habis, yalan söyledi."¹³³ vb. sözlerle İbn İshâk'ı cerh etmiştir.

Alimler, bir kadından hadis rivayetinde bulunmak için onu görmenin şart olmadığını,¹³⁴ İbn İshâk'ın çocuk bir yaşta iken ondan hadis dinlemiş¹³⁵ veya yazılı bir belgeden rivayette bulunmuş olabileceğini¹³⁶ ifade etmişlerdir. Hz. Aişe gibi sahabi hanımlardan ve diğer bayan ravilerden pek çok erkek ravi onları görmeksizin hadis rivayeti dinlemişlerdir.¹³⁷ İbn İshâk ise Hişam b. Urve'den kitabına birçok rivayet almıştır.¹³⁸ Kanaatimizce bu da İbn İshâk'ın büyüklüğünü,

¹²⁵ El-Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr, (323/934), *Kitâbü'd-Duafâi'l-Kebîr*, (I-IV), Thk: Abdülmü'ti Emîn Kal'acı, Beyrut, 1984, IV/23-29.

¹²⁶ Hatîb el-Bağdadî, age., I/232; İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/11; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/46. Zehebî sadece "Onunla delil getirilmez." demektedir. *A'lâm*, V/54.

¹²⁷ Ed-Dârakutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer, (385/995), *Kitâbü'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, Thk: Muhammed es-Sebbâğ, Beyrut, 1980.

¹²⁸ Zehebî, *Mizânü'l-H'tidâli*, IV/389.

¹²⁹ Nitekim Buhârî ve Müslim üzerinde İmam Mâlik'in cerhinin etkili olduğu ifade edilmektedir. İbn Hallikân, age., IV/277; Ebu'l-Fidâ, age., II/6; İbnü'l-İmâd, age., I/230.

¹³⁰ Zehebî, *A'lâm*, V/55; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, IX/46. Buhârî, Hayru'l-Kelâm fi'l-Kırâati Halfe'l-İmâm adlı eserinde İbn İshâk'ın rivayetine yer vermiştir. Age., s. 13. Müslim, Sahihî'nde recm ile ilgili bir hadis tahrir etmiştir. Hudûd, 1703.

¹³¹ İbn Kuteybe, age., s. 215; İbn Ebî Hâtîm, age., VII/193; Ukaylî, age., IV/24-25; Hatîb el-Bağdadî, age., I/222; İbn Hallikân, age., IV/277; İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/11; Zehebî, *A'lâm*, V/50.

¹³² Hatîb el-Bağdadî, age., I/222; Zehebî, *A'lâm*, V/38; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/46.

¹³³ Hatîb el-Bağdadî, age., I/222; İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/11; Zehebî, *A'lâm*, V/51.

¹³⁴ Zehebî, *A'lâm*, V/38.

¹³⁵ İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/10; Zehebî, *A'lâm*, V/41-44; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/43.

¹³⁶ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/43.

¹³⁷ Zehebî, *A'lâm*, V/41-42.

¹³⁸ İbn Hişam, age., I/181, 193, 252, II/44, 173, III/260; Fayda, agm., XX/94.

ilme verdiği önemi göstermektedir.

Görüldüğü üzere Hişam'ın İbn İshâk hakkındaki ağır ifadelerinin sebebi, aşırı bir kıskançlıktan kaynaklanan şahsi bir nefrettir. "Cerh; taassup, düşmanlık, nefret vb. sebeplerden olursa, merdud bir cerhtir."¹³⁹ kaidesine Hişam'ın cerh ifadelerinin hiçbir değeri yoktur. Hal böyle olunca İbn İshâk'ı cerh konusunda Hişam b. Urve'yi taklit eden Yahya b. Saîd el-Kattân ve Vüheyb'in cerh ifadeleri de¹⁴⁰ kabul edilemez.

İbn İshâk kaderî diye,¹⁴¹ Medineli olduğunu iddia eden İmam Mâlik'in Zû-Esbah mevalisi olduğunu söylediği için¹⁴² veya onun israiliyat bilgileri nakletmesi sebebiyle¹⁴³ ya da onun İmam Mâlik'in ilmi ve kitaplarıyla ilgili "Bana onları getirin. Çünkü ben onların (illetlerinin) uzmanıyım." diyerek¹⁴⁴ İmam Mâlik'in ilmini ve kitabını kötölemesi dolayısıyla İmam Mâlik, İbn İshâk için "Kezzâb!" "Deccal!" vb. lafızları söyleyerek¹⁴⁵ onu cerh etmiş hatta onu Medine'den sürdüğü rivayet edilmiştir.¹⁴⁶

İbn İshâk kaderî veya bidatçi biri değildir.¹⁴⁷ Bu gibi ithamlarla pek çok alim karşılaşmıştır. Onun ehl-i kitaptan rivayet etmesi, caiz olan hususları nakletmesi ile açıklanabilir.¹⁴⁸ Diğer cerh sebepleri ise hissî olmaktan öteye gitmemektedir. Dolayısıyla İmam Mâlik'in İbn İshâk'ı cerhi de kabul edilebilecek bir cerh sebebine dayanmamaktadır. Nitekim İmam Mâlik'in görüşlerinin daha sonra değiştiği, onun İbn İshâk'tan megâzî bilgileri aldığı,¹⁴⁹ İbn İshâk Irak'a giderken İmam Mâlik'in ona para ve hediyeler verdiği¹⁵⁰ ifade edilmektedir.

İbn İshâk ile İmam Mâlik ister sonuç itibarıyla anlaşsınlar isterse anlaşma-

¹³⁹ El-Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdülhayy el-Hindî, (1304/1886), *er-Raf'u ve't-Tekmil fi'l-Cerhi ve't-Ta'dil*, Thk: Abdülfettâh Ebû Gudde, 3. baskı, Beyrut, 1987, s. 409.

¹⁴⁰ İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/13; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/45.

¹⁴¹ Hatîb el-Bağdadî, age., I/224; İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/9; Zehebî, *A'lâm*, V/42; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/42. Onun şii olduğu da iddia edilmiştir. İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, I/5; El-Mübârekfûrî, Ebu'l-Alâ Muhammed b. Abdîrrahmân (1353/1934), *Tuhfezü'l-Ahfezî*, (I-X), Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, trs., I/51.

¹⁴² İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/16.

¹⁴³ İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/13; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/45.

¹⁴⁴ İbn Ebî Hâtîm, age., VII/192-193; Ukaylî, age., IV/24; Hatîb el-Bağdadî, age., I/223; İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/12; Zehebî, *A'lâm*, V/50; İbnü'l-İmâd, age., I/230.

¹⁴⁵ İbn Ebî Hâtîm, age., VII/193; Ukaylî, age., IV/24; Hatîb el-Bağdadî, age., I/223; İbn Hallikân, age., IV/276; İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/11-12; Zehebî, *A'lâm*, V/38, 50-51; Fayda, agm., XX/94.. Görüldüğü kadarıyla onun kaderî, mutezilî veya şii olması vb. isnadlar, her alimin maruz kaldığı çekeyenleri tarafından uydurulan hususlardır. Nitekim muarızları tarafından itham edilmeyen herhangi bir alim yok gibidir. Burada örnek olarak Hanefî mezhebinin büyük imamı Ebû Hanîfe'ye hatırlayabiliriz. Ona yöneltilen tenkid ve bunların cevaplarıyla alakalı bkz. Keskioglu, Osman, *İmam-ı A'zam*, Ankara, 1960, s. 67-100.

¹⁴⁶ İbn Ebî Hâtîm, age., VII/193; Hatîb el-Bağdadî, age., I/222; İbn Hallikân, age., IV/276; İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/11; Zehebî, *A'lâm*, V/51.

¹⁴⁷ Hatîb el-Bağdadî, age., I/226; Zehebî, *A'lâm*, V/43; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/42.

¹⁴⁸ Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, IV/390.

¹⁴⁹ Zehebî, *A'lâm*, V/39; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX/41.

¹⁵⁰ İbn Seyyidî'n-Nâs, age., I/16-17.

sınlar bir gerçek vardır ki İmam Mâlik onu cerh etmiştir ve bu husus çok meşhurdur.¹⁵¹ Ancak yukarıda ifade ettiğimiz gibi “Cerh taassup, düşmanlık nefret vb. sebeplerden olduğu taktirde, merdud bir cerhtir. Buna seviyesi düşük bir kimse inanır. Bu sebeple İmam Mâlik’in İbn İshâk hakkındaki “O, deccallerden bir deccaldır.” sözü kabul edilemez. Çünkü İmam Mâlik’te ona karşı açık bir nefretin olduğu malumdur. Aksine İbn İshâk muhakkik alimlerin ifadesine göre hasenü’l-hadistir.”¹⁵² “İmam Mâlik’in İbn İshâk’ı cerhi nefret çıkışıdır. Şu’be’nin onu sika sayması ise nasihat amaçlıdır. ‘Cerh ile tadil birlikte olduğu zaman cerh kabul edilir.’ kaidesini mutlak olarak alırsak, elimizde peygamberlerden başka adil hiç kimse kalmaz. Bu kaide meçhul raviler hakkında geçerlidir. Sana düşen ise şöyle demendir: ‘İmam Mâlik’in İbn İshâk hakkındaki sözü yaralayıcı (kâdih) değildir. Çünkü sen biliyorsun ki bunun çıkışı öfkedir, bu cerh Müslümanlara nasihat için ortaya konulmamıştır.’”¹⁵³

İbn İshâk’ın hadisçiliği konusunda sonuç olarak onun hasenü’l-hadis başka bir deyişle hadiste sebt sahibi olduğunu söyleyebiliriz.

SONUÇ

Elimizde mevcut ilk sîret eserinin sahibi olan, aynı zamanda kendisinden sonraki sîret eserleri için temel niteliğindeki bir eserin müellifi olan Muhammed b. İshâk’ın sîret ve megâzî konusunda önder oluşu, o günden bugüne bütün ilim adamları tarafından kabul edilen bir hakikat olmuştur. Pek çok alimin ifade ettiği gibi bu konuda onun eserinden uzak durmak mümkün değildir.

Sîret konusunda adeta olmazsa olmaz olan İbn İshâk’ın bu durumunun, hadis konusunda özellikle de ahkam hadislerinde aynı şekilde olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun sebebini, hiç şüphesiz kendisine örnek edindiği “Geliniz, size harblerimizin rivayetlerini söyleyeceğim; fakat ben size Peygamber’in şöyle böyle dediğini anlatmayacağım.”¹⁵⁴ diyen sahabi Süheyb b. Sinan er-Rûmî’nin ifadelerinde bulmak mümkündür. Evet, sîret ile ahkam hadislerinin rivayetinde aynı şartlar ortaya konulmamıştır. Yine İbn İshâk’ın hadis konusundaki durumunda, onun erken bir dönemde yaşamış olmasının da etkili olduğu söylenebilir. İsnad açısından özellikle sahih rivayetlerin bir araya getirilme çabaları kendinde sonraki dönemde olmuştur.

Hadis konusunda İbn İshâk’ı cerh eden alimlerin Hişam b. Urve’yi ve İmam Mâlik’i takip ettikleri açıktır. Hatta Buhârî ve Müslim gibi onu cerh etmeyenler bile onlardan etkilenmişlerdir. Söz konusu iki otoritenin İbn İshâk hakkındaki cerh ifadeleri nefret çıkışı olduğu için kabul edilemez. Bu yüzden kendisini ha-

¹⁵¹ Hatîb el-Bağdadî, age., I/223.

¹⁵² Leknevî, age., s. 409-410. Söz konusu kitabın muhakkiki Abdülfettâh Ebû Gudde de şöyle demektedir: “İmam Mâlik’in İbn İshâk’ı cerhi ne kabul edilebilir ne onun sikalığına etki edebilir.” Age., s. 411, dipnot: 1.

¹⁵³ San’ânî, age., I-II/13-15. Benzer sözler için bkz. Emin, Ahmed, age., s. 217.

¹⁵⁴ İbn Sa’d, age., III/229.

diste cerh etmek kanaatimizce isabetli olmayacaktır. Bununla birlikte hadis konusunda çok titiz davrandığı da söylenemez. Tarihinin erken olmasının ve hadislerinin sîret ve megâzî eksenli olmasının rolü hiç şüphesiz burada temel etkindir. Bu sebeple hadis konusunda kendisini bir çok alimin ifade ettiği gibi "Hasenü'l-hadistir." "Hadiste sebtir." şeklinde tanımlamak doğru olacaktır.

Kaynaklar:

- » el-Bekrî, Ebû Ubeyd Abdullâh b. Abdilâzîz el-Endelüsî, (487/1094), *Mu'cemü Me'stacem*, (I-IV), Thk: Mustafa es-Sekkâ, 3. baskı, Beyrut, 1403.
- » Brockelmann, "İbn İshâk" İslam Ansiklopedisi, MEB. 2. baskı, İstanbul, 1968, V/757-758.
- » el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, (256/995), *et-Târîhu'l-Kebîr*, (I-VIII), 3. baskı, Beyrut, 1987.
- » *Hayru'l-Kelâm fi'l-Kirâati Halfe'l-İmâm*, Mısır, 1320.
- » *ed-Duafâü's-Sağîr*, Thk: Mahmûd İbrahim, Haleb, 1396.
- » ed-Dârakutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer, (385/995), *Kitabü'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, Thk: Muhammed es-Sebbâğ, Beyrut, 1980.
- » Ebu'l-Fidâ, İmâdüddîn İsmâil, (732/1331), *el-Muhtasarü fi Ahbârî'l-Beşer*, (I-II), Beyrut, Dâru'l-Marife, trs.
- » Emin, Ahmed, *Fecru'l-İslâm*, 2. baskı, byy., Dâru'l-Kütüb, 1975.
- » Fayda, Mustafa, "İbn İshâk" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1999, XX/93-96.
- » Hamidullah, Muhammed, "Mukaddime" Sîretü İbn İshâk, Konya, 1981.
- » el-Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Ali, (463/1070), *Târîhu Bağdâd*, (I-XIV), Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, trs.
- » İclî, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh el-Kûfî, (261/874), *Târîhu's-Sikât*, Thk: Abdül-Mu'tî el-Kalacî, Beyrut, 1984.
- » İbn Ebî Hâtîm, Ebû Abdurrahmân er-Râzî, (327/938), *Kitâbü'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, (I-IX), Beyrut, 1952.
- » İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî, (852/1448), *Tehzîbü't-Tehzîb*, (I-XII), Haydarabâd, 1326.
- » *el-Kavlü'l-Müsedded fi'z-Zebbi ani'l-Müsnedi li'l-İmâm Ahmed*, Haydarabâd, 1319.
- » *Takrîbü't-Tehzîb*, (I-II), Thk: Abdülvehhâb Abdüllatîf, 2. baskı, Mısır, 1975.
- » İbn Hallikân, Muhammed b. Ebî Bekr, (681/1282), *Vefeyâtü'l-A'yân*, (I-IV), Thk: İhsan Abbas, Beyrut, Dâru's-Sekâfe, trs.
- » İbn Hişâm, Abdülmelik, (218/813), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, (I-IV), Thk: Mustafa es-Sekkâ-İbrahim el-Ebyârî, Beyrut, 1992.
- » İbnu'l-İmâd, Abdülhay el-Hanbelî, (1089/1678), *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbârî Men Zeheb*, (I-VIII), byy., Dâru'l-Fikr, 1979.
- » İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail, (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (I-XVI), Thk: Muhammed Gâzî-Abdurrahman Ladkî, Beyrut, 1996.
- » İbn Kuteybe, ed-Dîneverî, (276/889), *el-Meârif*, Thk: Muhammed es-Savî, 2. baskı, Beyrut, 1970.
- » İbn Maîn, Yahya, (233/847), *et-Târîh*, (I-IV), Thk: Ahmed Muhammed, Mekke, 1979.
- » İbnu'n-Nedîm, (438/1047), *el-Fihrist*, Nşr: Johannes Roediger-Agust Mueller, Beyrut, (1871'den ofset), Mektebetü Hayyât.
- » İbn Sa'd, Muhammed, (230/844), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, (I-VIII), Beyrut, Dâru Sâdir, trs.
- » İbnu's-Salâh, Ebî Amr Osman eş-Şehrazûrî, (643/1245), *Ulûmü'l-Hadîs*, Thk: Nureddin İtr, Medine, 1966.
- » İbn Seyyidî'n-Nâs, (734/1333), *Uyûnu'l-Eser fi Funûni'l-Megâzî ve's-Şemâilî ve's-Siyer*, (I-II), Beyrut, Dâru'l-Mârife, trs.
- » İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer el-Bağdâdî, (385/995), *Târîhu Esmâi's-Sikât*, Thk: Abdülmu'tî Emîn Kal'acî, Beyrut, 1986.
- » İbn Teymiye, Takiyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm, (728/1327), *el-Mukaddime fi Usûli't-Tefsîr*, Thk: Adnan Zerzûr, 2. baskı, Beyrut, 1972.
- » Kandemir, Yaşar, *Mevzu Hadisler - Menşe'i, Tanıma Yolları, Tenkid-i*, 5. baskı, Ankara, 1991.
- » Kehhâle, Ömer Rıza, *Mucemü'l-Müellifîn*, (I-XV), Beyrut, Daru İhyâü't-Türâsi'l-Arabî, trs.
- » Keskiöğlü, Osman, *İmam-ı A'zam*, Ankara, 1960.
- » el-Kevserî, Muhammed Zâhid, (1371/1952), *Hüsnü't-Tekâdî fi Sîreti'l-İmâm Ebî Yusuf el-*

- Kâdî*, Mısır, Dâru'l-Envâr, trs.
- » el-Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed Abdülhayy el-Hindî, (1304/1886), *er-Raf'u ve't-Tekmil fi'l-Cerhi ve't-Ta'dil*, Thk: Abdülfettâh Ebû Gudde, 3. baskı, Beyrut, 1987.
 - » el-Mübârekfûrî, Ebu'l-Alâ Muhammed b. Abdirrahmân (1353/1934), *Tuhfezü'l-Ahfezî*, (I-X), Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, trs.
 - » Rabson, James, "*İbn İshâk'ın İsnad Kullanışı*", Trc: Talat Koçyiğit, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 1962.
 - » es-San'ânî, Muhammed b. İsmail, (1182/1768), *İrşâdü'n-Nakkâd ilâ Teysiri'l-İctihâd*, - Mecmuatü'r-Resâil içerisinde-, (I-IV), Nşr: Muhammed Emîn, Beyrut, 1970.
 - » Süyûtî, Celâlüddîn Abdirrahmân b. Ebî Bekr, (911/1505), *Tedribü'r-Râvî fi Şerhi Takribü'n-Nebevî*, Thk: Abdülvehhâb Abdüllatîf, Medine, 1959.
 - » *el-Leâil'l-Mesnûa fi'l-Ehâdisi'n-Nebevî*, (I-II), Mısır, el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, trs.
 - » et-Taberî, Muhammed b. Cerîr, (310/922), *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, (I-VIII), Kahire, 1939.
 - » el-Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr, (323/934), *Kitâbü'd-Duafâi'l-Kebîr*, (I-IV), Thk: Abdülmü'ti Emîn Kal'acı, Beyrut, 1984.
 - » Yakut el-Hamevî, Şihâbüddîn Yakut b. Abdillâh, (626/1228), *Mu'cemü'l-Üdebâ*, (I-XVIII), Thk: Dr. Margahouth-D. Lîtt, 2. baskı, Mısır, 1930.
 - » ez-Zehabî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn, (748/1347), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, (I-XXIII), 3. baskı, Thk: Şuayb Arnavûd-Alî Ebû Zeyd, Beyrut, 1985.
 - », *Mizânü'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, (I-VI), Thk: Ali Muhammed Becâvâ, byy., Dâru'l-Fikr Arabî, trs.
 - », *Marifetü'r-Ruvât*, Thk: Ebû Abdillâh İbrahim, Beyrut, 1986.
 - » Zeylâî, Cemâlüddîn Ebû Muhammed Abdillâh, (762/1360), *Nasbü'r-Râye li-Ehâdisi'l-Hidâye*, (I-IV), 3. baskı, Beyrut, 1969.
 - » ez-Ziriklî, Hayruddîn, (1396/1976), *el-A'lâm*, 3. baskı, Beyrut, 1969.